

Eleştiride Üslup Üzerine Bir İnceleme

HACER GÜLŞEN

Türk edebiyatında tenkid kelimesi nakd kökünden tef'îl vezniyle türetilmiş bir kelimedir. Bu kelime Fransızca critique kelimesine karşılık olarak bulunmuştur.¹

Dictionnaire Larousse' da "critique" kelimesi ise, "krinein, hüküm vermek" ve "Juger yargılamak" kelimeleriyle karşılanır.² Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi edebî bir eleştiri iki önemli özelliğe sahiptir. Hüküm vermek ve yargılamak. Ancak bu hüküm verme aşamasında yargı daha çok edebi eser üzerine olmalıyken, çoğu zaman eser sahibine yönelir. Öyleyse edebî eleştirinin ölçüsü ne olmalıdır? R. Wellek, *Theory of Literature*³ adlı eserinde bu soruyu şöyle cevaplar: "Tenkidin mühim ölçüsü şahsî his, tecrübe ve hüküm vermektir. Bizzat hüküm verirken mümkün olduğu kadar objektif kalmalı, ilmî bir usulle hareket etmelidir: Sanat eserini tecrit etmek, dikkatle incelemek, tahlil ve tefsir etmek, nihayet geniş bir bilgi, yakından mütalaa ve keskin bir hassasiyetle eseri değerlendirmek". Bu unsurlara göre yapılması gereken eleştiri bazen amacından saparak şahsiyeti hedef alan bir kalem münakaşasına dönüşebilir. Öyleyse eleştiride üslup nasıl olmalıdır? Bu konu üzerinde durmak yerinde bir hareket olacaktır.

Eleştiride üslup üzerine bir inceleme:

Eleştiri, Türk edebiyatına Tanzimat Dönemi'nde giren yeni bir türdür. Tanpınar'ın 19. Yüzyıl Türk Edebiyatı Tarihi'nde belirtildiği gibi, "Tanzimat bizatili tenkit fikrinden doğmuş bir harekettir. Onunla başlayan yeni edebiyat da ister istemez tenkide dayanacaktır." Yine aynı eserinde Tanpınar, "Müslüman hikâyesinin romana istihale edememesinin", başka bir sebebi olarak tenkit fikrinin yokluğunu gösterir. Kaldı ki "Hakiki tenkit zaruri şekilde tarih fikrine bağlıdır. Hareket noktası olarak maziye değil bugünü alır. İslam fikriyatında ise bu yoktur. Thibaudet'nin, Don Quichotte için söylediği şey sadece parlak bir buluş olamaz. Her yeni hikâye bir

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz., Hacer Gülşen, *Millî Mücadele Dönemi Edebiyatında Tenkid*, İstanbul, 2005.

² Larousse, *Dictionnaire*, Paris, 1911, s. 202.

³ R.Wellek, *Theory of Literature*, New York, 1962, s. 20.

öncekinin tenkididir.”⁴

Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*'inde ise, “Avrupa, fikir ve sanat âlemi ile temastan sonra memleketimize gelen “nev’ilerden biri”nin tenkit olduğunu fakat bu gelişin hiçbirisine benzemediğini, çünkü öbür nev’ilerin kendilerini vücuda getiren sanatkarlarıyla, tenkidin ise münekkitsiz geldiğini belirtir. Ona göre hâlâ eleştirmen diyebileceğimiz bir yazarımız da yoktur: “Fakat aramızda münekkit diyeceğimiz muharrir henüz yetişmedi. Ve bence bugünkü edebiyatımızın en büyük zaaflarından biri de budur.”⁵ Tanpınar’ın bu yazısı 1941 yılında *Tasvir-i Efkar*’da çıkar. Bu açıdan yazdıkları oldukça düşündürücüdür. Çünkü İbrahim Aşki, 1919 yılında *Gün Doğuşu*’nda yazdığı “tenkit” adlı makalede az çok aynı şeyi söyler. Bu da gösteriyor ki, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde de tenkidin durumu değişmemiştir: “Biz tenkit ile pek ziyade meşgul olduğumuz halde bunu bir ilim olarak tedvin edememişiz ve lisanımızda böyle eserler var mı yok mu bilmiyoruz. Keşke kütüphanemizde bizim bilmediğimiz böyle eserler bulunsa da bilahire haberdar edilerek müstefit olsak. Bu cihetle ki, noksanımızın ikmâlini ehl-i vukufun himmetlerinden bekleriz.”⁶

Tenkit bir tür olarak nasıl anlaşılmıştır? Raymond Jean “Kritik Bir Durum” adlı yazısında kritik durumun gerçek bir durum olduğunun altını çizmektedir. Ona göre bu durum, yazarın eleştirmen karşısındaki durumudur. Çünkü yazar ölmüşse zaten bir rahatsızlıktan bahsedilemez. Ancak yazar yaşıyorsa, kendisi ve eseri hakkında yapılan eleştiriden haberdarsa işte o zaman bu durum kritik (tehlikeli) bir durumdur. Meydana gelen rahatsızlık anlaşılmamış olmaktan kaynaklanacağı gibi fazlaca anlaşılmaktan da kaynaklanabilir. Raymond’a göre: “Bir yapıt, yazarın ona imzasını koyduğu andan itibaren var olmaya başlar ya da Jean Ricardou’nun dediği gibi yazarla yapıtı arasında göbek bağı bir kez kesilmiş olur ve yapıt artık anonim bir ürün olarak okura sunulur.” Yine Raymond’a göre yazarın eleştirmen karşısındaki durumu rahatsız edici, dahası tehlikelidir. Eleştirmenin “açık bir sempati görüntüsü altında saklı da olsa, yapıtla olan ilişkilerinin sataşıcı - dahası saldırgan olmasıyla ilgilidir.” Halk arasında eleştirinin de taşıdığı anlamın öncelikle saldırmak olduğundan bahseder yazar.⁷ Türk Halk Edebiyatında da taşlama akla gelmektedir.

Bir gerçek vardır ki, Türk edebiyatında tenkit doğru anlaşılamamıştır.

⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1988, s. 30.

⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, “Tenkit İhtiyacı-1”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s.61

⁶ İbrahim Aşki, “Tenkit”, *Gün Doğuşu*, nr. 2, 10 Nisan 1919, s. 46-48.

⁷ Raymond Jean, ‘Une Situation Critique’ in *Les chemins Actuels de la Critique*, *Union Générale d’Editions*, 10 / 18, Paris, 1968, s.101-107; *Çağdaş Fransız Edebiyatı Eleştiri Seçkisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s.1-5.

Bilge Ercilasun'a göre nedenleri şunlardır: “... tenkidin diğerlerine göre daha mücerret ve güç anlaşılır olması, tenkidin bazılarınca hâlâ bir edebî tür olarak benimsenmemesi, tenkidin edebî tenkitten çok kalem çatışmalarını (polemik), tanıtma ve kötülemeyi akla getirmesi gibi hususlar sayılabilir.”⁸

Türk edebiyatında tenkidin anlaşılammaması ve şahsiyete varan eleştiri üslubu hakkında yazılanlara bakılacak olursa durum daha iyi anlaşılabilir: Ahmet Mithat, *Ahbar-ı Asara Tamim-i Enzar-Edebi Eserlere Genel Bir Bakış* adlı eserinin eleştiri, eleştirinin yolu, yöntemi adlı müstakil bölümlerinde eleştiri ve yöntemlerinden bahsetmiş sonuç kısmında da şunları söylemiştir:

“Acemilik kabul edilebilir bir kusurdur. Kusurunu bilen bir acemi yavaş yavaş kusursuz bir usta olabilir. Ya acaba kusurunu bilmeyen bir eleştirmen onun dışında ne olabilir?... İşte eleştiri denen şey, iyi yapanlara en yüce şan ve şerefi vererek yükseltecek harika bir gelenekken, bizde eleştiri denen şeyin herkesin önünde yazarları rezil etmekten başka bir sonuç veremeyeceğini gördüğümüz için çığırımız cayır cayır yanıyor da onun için bu kadar söz söylemek çabasını gösteriyoruz.”⁹

Ahmet Mithat'ın damadı, Beşir Fuat'ın yakın dostu Muallim Naci ise, Beşir Fuat'a yolladığı mektubunda şu sözleri yazar: “Şimdiye kadar birbirimize hiçbir acı söz söylemedik. Bizde böyle mübâhase cereyan ettiği var mıdır?” Bu türden dostluklar edebiyat dünyasında nadirdir. Aslında Muallim Naci'ye göre çoğu zaman iki mübahis çıkıp yazışmaya başlar, biri saldırdı bulunur, diğeri de karşılık verir. Bir süre sonra mübahasenin rengi değişir. Münazaa rengini aldığı da maksad tamamen ortadan kalkmıştır. Muallim Naci kendisinin de böyle durumlar yaşadığını, hatta Beşir Fuat'ın (Üdebâdan İstirham, *Saadet*, nr. 402, 4 Mayıs 1886) tarihli yazısını hatırlatarak münazaa tarzında olan mübahasenin faydalı olmayacağını, can sıkacağını söyler. Ona göre, Beşir Fuat da makalesinde yazdıklarının tersine kendisini müdafaa etmek durumunda kalmıştır. Muallim Naci sözlerine şöyle devam eder: “Maksadım “filiniz kavlinize uymadı!” demek değildir. Adamı mecbur ediyorlar da onu söylemek ve size de tasdik ettirmek isterim.” Böylece yazar, sanatkarların içinde buldukları zorlayıcı sebepleri de vurgulamak ister.¹⁰

Hüseyin Rahmi ise bir yazısında bazı olumsuzlukları Türk toplumunda görülen şekilleriyle ele alır: “Edebî tartışmalarda, eseri ve sahibini öldürmek modası

⁸ Bilge Ercilasun, “Şahabettin Süleyman'ın Tenkit Görüşleri”, *Mehmet Kaplan'a Armağan*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1984, s.140.

⁹ Ahmet Mithat, *Ahbar - ı Asara Tamim - i Enzar*, Hazırlayan: Nüket Esen, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s.159.

¹⁰ Bkz. Beşir Fuat, *Şiir ve Hakikat*, hzl., Handan İnci, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 395.

birkaç yıl önce bizde icat edilmiş vahşi bir yöntemdir". Bu yöntem hiçbir milletin tenkit kurallarında yer almamaktadır. Yine faydalı bir ilmin okuyucuları çok azken iki taraf da işi edepsizliğe dökünce *"kavgayı izlemek için etraftan koşanlar çok olur."* Yazar edep ile edepsizliğin kelime olarak birbirine yakın olduğunu, birinden ötekine rahatlıkla geçilebileceğinin de altını çizer.¹¹ Hüseyin Rahmi yine başka bir yazısında eleştirilenlerin sermaye istemeyen bir iş olduğunu, bu meslekte tanınmanın yolunun tanınmış isimleri, yazarları taşlamaktan geçtiğini mizahi bir dille anlatır. Yazara göre, birinin sınırlı bir tarafına gelirse yapılan hakarete cevap verecektir. Bu kişinin yumruğu reklam yerine geçer. Diğer yolu ise, eleştirileni övecek arkadaşlar bulmaktır. İyi bir eleştirilen olmak için herkesin beğendiği bir buluşa, bir binaya hakkında bilgi sahibi olunmasa da itiraz etmek gerekir. Zaten beğenenlerin çoğu da bilerek ve anlayarak takdir etmez.¹²

Abdülhak Şinasi ise, Ahmet Haşim için yazdığı kitabında Haşim'e yapılan eleştirilerle ilgili olarak şunları yazar:

*"1921'de kitabı intişar edince (Göl Saatleri) bundan muhabbet ve sitayişle bahsetmekte, o vakit Dergâh mecmuasını çıkarmakta olan Fevzi Lütfi Bey, Nurullah Ata Bey, bir de ben sanırım ki yalnız kalmıştık. Söylemeli ki, Ahmet Haşim, bu vaziyette, kendini düşmanlarla sarılı zannetmişti. Gölden, geceden, kuşlardan, mehtaptan bahseden şairi, kurbağa şairi diye anıyorlardı. Bu sürekli târizler, şairin bu karikatürü, hezil ve hiciv gazetelerinin devamlı hücumları onu yormuş, asabını büsbütün bozmuştu. Ahmet Haşim'i en çok çileden çıkararak, deli eden şey, kendisine Arap denilmesiydi... Ona Arap demek, bütün varlığını temin eden bir alemde ayırmak, bir hiçe düşeceği bir âleme atmak, fani ömründe inandığı eserinde öldürmek istemektir..."*¹³

Nurullah Ataç da bir yazısında, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın önce kelime, hayal ve deyimlerini sonra Batı tercihli tavrını eleştirir. Ancak yazının sonuna doğru iş biraz şahsileşir. Ataç şunları yazar: *"Düşündüklerini bildirmesine Türkçe yetmemiş, dilimize karışan Arapça ve Farsça da yetmemiş, Frenkçeye de sık sık başvuruyor. Biçim demek şöyle dursun, şekil bile demiyor, form diyor. Der a! daha güzel oluyor öyle"* Ataç, Ahmet Hamdi'nin dilimize yabancı deyimleri de çevirdiğini, bu şekilde tercihlerinin anlaşılmasını istediğini belirtir: *"Hamdi Tanpınar da bilir bizim tercihlerimizin bir yere gitmeyeceğini, bilir ya, günden güne Türkçeyi beğenmez oldu,*

¹¹ Hüseyin Rahmi, "Tenkit Kavgaaları", *İkdam*, nr. 8426, 9 Ağustos 1920, s. 2.

¹² Hüseyin Rahmi, "İş Kıtlığında Münekkitlik", *İkdam*, nr. 8419, 2 Ağustos 1920, s. 2.

¹³ Şinasi Hisar, *Ahmet Haşim - Şiiri ve Hayatı*, 1963.

böyle incik cincikle bezemeğe kalkıyor. Yakındır, keman da oynar Hamdi..”¹⁴

Türk edebiyatının önemli isimlerinden Elif Şafak da, *Aşk romanı* hakkında yapılan eleştirilere bir yazısıyla cevap verir. Bu cevapta eleştirinin nasıl olması gerektiği üzerinde durur:

“Eleştiri iki şekilde olur. Eleştirdiğin insanı ya daha ileriye götürmek ya dibe çekmek için. Birincisi “yapıcı eleştiri”, yaraya merhem sürer gibi. İkincisi “yıkıcı eleştiri”, keskin ve sirkeli. Yapıcı eleştiri ne kadar ağır olursa olsun başımın üstünde yeri var. Öğrenirim ondan. Öğrenirim kusurlarımdan. Seve seve. Ama hani şu dibe çekmeler var ya. Enerjimi azalıyor. Moralim bozuluyor. Bazen romanlarımı yayınlamaktan vazgeçmeyi düşünüyorum.”¹⁵

Sonuç:

Eleştiri Türk edebiyatına Tanzimat Dönemi’nde girmiş önemli bir türdür. Bu türden önce halk edebiyatında taşlama, klasik edebiyatta da hiciv vardır. İkisi de eseri veya sanatkarı olumsuz açıdan ele alır. Eleştiri türü belki bu sebepten tam olarak yerleşmemiş, anlaşılammıştır. Zira Batı’da eleştiri, tekniği, metodu olan bir türdür.

Günümüzde ise hâlâ eleştirinin kendi başına bir tür olması için çalışılmakta, edebi eseri sanatkarıdan ayrı bir bütünlük içinde insafsız değil, tarafsız bir şekilde ele almak için çaba sarfedilmektedir. Bununla birlikte “yahu okudun mu, filan filana amma da hücum etmiş!” dedirtmek amacıyla eleştiri de yapılmaktadır. Asıl esaslar ihmal edilerek boş ve belirsiz konular etrafında da dolaşmaktadır.¹⁶ Bu sebeple eleştiri üslubuna dikkat etmek gerekir. Montaigne’nin *Denemeler* adlı eserinde belirttiği gibi: “Öfkeli, kırcı, sert tartışmalar da keşke, diğer söz suçları gibi cezalandırılabilse azgınlığın, alıp götürdüğü düşünce alanındaki bu çatışmalarda insanlar her türlü kötülüğü yaparlar. Önce düşüncelere saldırılır, sonra insanlara.”¹⁷ Bu “saldırma” durumu eserden çok şahıslara yönelince yapıcı değil yıkıcı bir etki yaratır. Bu nedenle, eleştirinin bir üslubu olması gerektiği unutulmamalı, bir eserin değerini ortaya koyma çabası onurlu bir yöntemle yapılmalı, şahıslar hedef alınmamalıdır. Bugün yıkıcı değil yapıcı bir üslubla edebi eseri ve sanatkarı tarafsız bir şekilde değerlendirmek daha güzel eserlerin meydana gelmesini sağlayacak tek yol olarak görülmektedir.

¹⁴ Nurullah Ataç, *Bütün Yapıtları- Karalama Defteri- Ararken*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1998, s. 36-37.

¹⁵ (http://www.takvim.com.tr/Son24Saat/2009/09/03/aski_para_icin_yazmadim)

¹⁶ Halit Fahri, “Zavallı Sanat”, *Şair Nedim*, nr.9, 13Mart 1919, s.129.

¹⁷ Montaigne, “Tartışmalar”, *Denemeler*, hzl.: Cansever Eyüboğlu, Bilim Kitabevi, Isparta, s. 62.